

FOLKLOR

Folklor je součástí širšího systému kultury označované jako [lidová kultura](#) a je vázaný především na nižší vrstvy obyvatelstva, jejichž ekonomická a společenská situace je udržovala do značné míry izolované. Tyto nižší vrstvy obyvatelstva setrvaly na elementárních principech tvorby a uchování kultury. Tvorba se pak nejvíce opírala o kulturu všedního dne, základ kterého tvořila práce. Umělecká tvorba se vázala především na praktické potřeby člověka a stala se užitkovou. Ve folklorní tvorbě se objevují projevy poznání okolního světa, které obsahují vědomosti a názory na přírodu, práci, vztahy atd. Poprvé použil pojem folklor Angličan **Walter J. Thoms** roku 1846 a označoval jím "to, co lid zná" (folk - lid, lore - vědomosti). Původně byla tímto termínem označovaná široká oblast lidové kultury jako celku.^[1]

Výzkum folkloru

Folklor je předmětem zájmu vědní disciplíny nazývané [folkloristika](#), ta se pak dělí podle folklorních vyjádření na **folkloristiku slovesnou** zabývající se slovesnými a dramatickými projevy, **folkloristiku hudební** a **folkloristiku taneční**. V našem prostředí je folklor chápán především jako **lidová slovesnost** nebo **také ústní slovesnost** a studoval se především jako součást literární vědy. Folkloristika je tedy vědou stojící na jakémsi pomezí mezi literární vědou a etnografií.

Východiskem studia folkloru jsou v první řadě již **fixované prameny**, mezi nimiž jsou nejdůležitější starší tištěné zápisy písní, pohádek atd. v samostatných sbírkách; rukopisné záznamy v centrálních i místních archivech; místní prameny a dokumenty. Hlavní těžiště folklorně-dokumentační práce je však ve výzkumu **živého ústního podání**. K takovému terénnímu výzkumu se vážou dva základní postuláty, které by měl každý sběratel dodržovat:

1. Přesnost a věrnost záznamu bez úprav a doplňků
2. Sběr a zápis v tzv. přirozené situaci

První systematické sbírky folkloru u nás vznikají v souvislosti se sběratelským hnutím při příležitosti [Národopisné výstavy československé](#) konané v roce 1895.^[1]

Druhy a žánry folkloru

Neoddělitelnými prvky folkloru, které ho formují a uchovávají jsou: **interpret**, **posлуhač** a **folklorní situace**. Zároveň se ale folklor dělí na základě jeho žánrů a druhů. V rámci folkloru se tak setkáme s [obřadovým folklorem](#), s [lidovou hrou a divadlem](#), s [dětským folklorem](#), s [písní a zpěvem](#), s [povídkami ze života](#), s [humoristickým vyprávěním a anekdotami](#), s [místními a historickými pověstmi](#), s [démonologickými povídkami](#), s [pohádkami](#), s [legendami](#) a [mýty](#), s [psanými formami folkloru](#) nebo s [krátkými slovesnými útvary](#), jako jsou hádanky nebo přísloví.

Obřadový folklor

V případě obřadového folkloru se za základní rozlišovací kritérium nepovažují slovesné znaky (tedy zda se jedná o píseň, prózu, malé folklorní žánry nebo např. divadlo) ale hlavní roli hraje funkce a kontext skladby. Obřadový folklor se omezuje jen na některé formy lidové slovesnosti. Nejčastěji se objevuje v podobě písní, recitační lidové poezie i některých druhů prózy. Volné slovesné formy se však v obřadovém folkloru objevují jen zřídka.

Typické je však také zaříkání, zaklínání nebo zažehnávání.

Obřadový folklor se vyskytuje ve [výročních obyčejích](#), kde má zabezpečit dobrou úrodu a v [rodinných obřadech](#), kde se váže na přelomové okamžiky v osobním životě člověka, jako je například narození, svatba nebo pohřeb.

Lidová hra a divadlo

První samostatná sbírka lidových divadelních her byla od **J. Fejfalika** a vznikla roku 1864, což bylo oproti jiným folklorním sběrům dosti pozdě. Divadelní folklor však ve skutečnosti patří mezi nejbohatší a nejpestřejší složky folkloru a divadelní prvky se objevují téměř všude - v rodinné i výroční obřadnosti nebo třeba i v dětských hrách. Nejživější a nejstarší vrstvu folklorního divadla představují hry obřadové, které se nejvýrazněji objevují například **ve svatebních rituálech**.

Děj a postavy divadelních her často zrcadlí venkovský život 19. století, mezi nejčastější patří například sedlák, řemeslník, kněz, učitel, žid, dráb nebo měšťan.

V této kategorii zauímají důležité místo také **obchůzkové** nebo **koledové hry**. Náměty těchto her mají nejčastěji původ v umělých a poloumělých hrách z 16. až 19. století - v tvorbě kněžů, rychtářů, písmáků a studentů.

Mimořádný význam na českém a slovenském venkově získalo od 18. století také **loutkové divadlo**, které se rozvíjelo především v době [Národního obrození](#).

Dětský folklor

Dětským folklorem se zabýval především folklorista **František Bartoš**, který vydal významnou sbírku, zabývající se dětským folklorem na Moravě, nazvanou *Naše děti*. Dětský folklor patří k nejvýznamnějším složkám lidové slovesnosti a rozlišujeme u něj především dvě vrstvy:

- Folklor pro děti - tvorba dospělých, která je adresovaná dětem.
- Folklor dětí - folklorní tvorba dětí (říkanky, písně, hry atd.)

Významným prvkem dětského folkloru je fakt, že se v něm propojuje praktická a výchovná funkce spolu s uměním.

Píseň a zpěv

Od začátku romantického zájmu o folklor byla pozornost koncentrovaná především na píseň. V té byl hledán umělecký, estetický a ideový vzor. Písněmi a zpěvem se zabýval například **O. Hostinský**, **J. Horák** nebo **A. Melicharčík**. V písňovém repertoáru se objevují dva nejčastější momenty:

- Láska a erotika, svatba, tanec
- Rekrutský a vojenský život

Jednou z nejvýznamnějších sbírek písňového folkloru je monumentální sbírka **K. J. Erbena** *Prostonárodní české písně a říkadla* vydaná roku 1864. Nebo potom novější sbírka od J. Horáka *Naše lidová píseň* z roku 1946.

Písňový a zpěvní folklorní žánr se nejčastěji člení na **historické písně**, **baladické písně**, **jarmareční písně**, **společenskou píseň** a **dělnickou píseň**.

Povídky ze života

Tento folklorní žánr se také často nazývá jako **memorát**. Na rozdíl od ostatní folklorní tvorby žijí memoráty v individuální paměti a nebývají převzaté vícerymi vypravěči. Vypravěč memorátu má za cíl zaujmout a pobavit, aniž by se snažil odevzdat nějakou věcnou informaci.

Humoristické vyprávění a anekdota

V případě humoristických vyprávění a anekdot se žánrovou dominantou stává **komika**. Rozlišujeme od sebe humorku a anekdotu - zatímco humorka představuje delší žertovné povídky vznikající především ve venkovském prostředí, anekdota je vypravěčskou miniaturou vázanou především na industriální a intelektuální městské společnosti.

Místní a historické pověsti

Základní definicí pověstí je, že vyprávějí o něčem pamětihodném, co se odehrávalo v minulosti. Nejčastěji rozlišujeme mezi historickou a místní pověstí:

- **Historická pověst** se zabývá nějakou konkrétní dějinnou událostí nebo historickou postavou
- **Místní pověst** bývá vázaná na nějakou lokalitu - strom, horu nebo např. hrad
Hlavní charakteristikou pověsti je, že si ji lidé vyprávějí jako něco **pravdivého** nebo alespoň **pravděpodobného**. Známy německý folklorista H. Bausinger označil lidovou pověst za **dějiny viděné zespodu**, očima prostého člověka. Většina pověstí na českém a slovenském území pochází z doby 17. a 18. století a odráží proměny vrcholného feudalismu. V popředí pověstí stojí vždy informační funkce.

Démonologické povídky

Tento žánr tvořil nejrozšířenější a nejbohatší vrstvu tradičního vypravěčského repertoáru. Démonologické povídky vyprávějí nadpřirozených bytostech a úkazech, které jsou však na rozdíl od pohádek **chápané jako skutečné**. U démonologických povídek často dochází k synkresi předkřesťanských představ s pozdějšími křesťanskými motivy. Jejich děj se odehrává nejčastěji v noci nebo na pomezí dne a noci, prostorově jsou zasazeny na zvláštní, většinou hraniční místa. Démonologické povídky nejčastěji dělíme na 3 typy:

- Pověsti o démonických bytostech - divoženky, víly, ohnivý muž, světloňosi...
- Pověsti spojené se životem a osudem člověka - o smrti, revenantech...
- Pověsti o lidech s nadpřirozenými schopnostmi - čarodějnice...

Pohádky

Pohádky, lidově nazývané také bajky, jsou nejpůvodnější ze všech forem lidového vyprávění a mimořádný vědecký zájem jim byl věnován již od počátku 19. st. Pohádkami se zabývali sběratelé jako **Erben** či **Dobšinský** nebo později **Polívka** a **Tille**.

Charakteristickým pro tento žánr je fakt, že vypravěči i posluchači jej **vnímají jako fikci**. Lidé v pohádkách v souladu se svými představami nacházeli harmonizovaný život a idealizovaný svět, ve kterém platí sociální a mravní hodnoty, ve které věřili.

Pohádkou v užším slova smyslu je pohádka **čarodějná, fantastická**. V tomto typu pohádky se stereotypně opakují některé motivy, jako je putování do světa, plnění úkolů, překonávání překážek, zakletí, zaslíbení. Čarodějná pohádka má většinou dvoudílnou nebo třídílnou kompozici a často se v ní opakují symbolická čísla tři nebo sedm. Dále pohádku členíme na **pohádku realistickou**, které chybí fantastické bytosti či předměty, **pohádku o zvířatech** nebo **legendární pohádku**, která mívá postavy a náměty převzaté z církevní tematiky.

Legenda

Legenda, nebo také legendární pověst, je folklorním žánrem, který do popředí staví náboženské téma. Legendu charakterizuje **víra v její pravdivost** a mezi její základní prvky patří náboženské idey, nadpřirozené události, zázraky a další témata a prvky vycházející z populární náboženské (barokní) literatury.

Mýtus

Mýtus, nebo také báj, vypráví o činech bohů a polobožských hrdinů. Některé mýty se odehrávají v dobách před začátkem dějin člověka. Typickým je mýtus kosmogonický, hovořící o vzniku světa.^[1] Narozdíl od folklóru je mýtus sakrální záležitostí.^[2] Mýtus tedy můžeme označit za posvátné vyprávění, které je (emicky) absolutně pravdivé a jehož aktéři jsou bohové nebo hrdinové. Na rozdíl od nich se obyčejní lidé v mýtech vyskytují v naprosto pasivní oblasti. Mýtus většinou bývá ritualizován - tedy vázán na nějaký konkrétní obřad (rituál).^[3]

Psané druhy folkloru

Zájmu folkloristů se těší také psané druhy folkloru, které jsou do jisté míry specifickým folklorním žánrem. Do této kategorie patří například nápisy na domech a na různých částech staveb, nápisy a verše na velikonočních vejcích, náhrobní nápisy a epigrafy nebo listy, především milostné.

Krátké slovesné útvary

Mezi krátké slovesné útvary řadíme **příslloví, pořekadla, pranostiky, hádanky** a jiné. Tyto folklorní žánry studuje speciální vědní obor, nazývaný **paremiologie**.

Příslloví jsou žánrem založeným především na biblických motivech, vtipu, rozmarnosti.

Velké oblibě se také těší latinská přísloví. Nejdůležitější sbírku přísloví vydal roku 1852 **F. L. Čelakovský** pod názvem *Mudrosloví národu slovanského v příslovích*. V této sbírce dělí přísloví tématicky do čtyř skupin:

- O vztahu člověka k práci a k morálním hodnotám
- O vztahu mezi člověkem a společností
- O rodinném životě
- O fyzických a psychických vlastnostech člověka

Zvláštní skupinu přísloví tvoří **pranostiky**, které jsou nejčastěji postavené na rolnické práci a vztahu k přírodním jevům a k počasí.[\[1\]](#)

Znaky folkloru

Všechny folklorní žánry dohromady spojuje několik aspektů, kterými můžeme folklor definovat. V první řadě je důležitým znakem veškeré folklorní tvorby fakt, že jejím **nositelem je lid**, tedy sociálně nižší vrstvy venkovského obyvatelstva, které jsou do značné míry nezasažené vysokou kulturou a které tvoří nejkompaktnější vrstvu národa. Ve skutečnosti však existuje také folklor městský, takže bychom neměli folklor omezovat pouze na venkovské obyvatelstvo. Folklor je často považován za **jev kolektivní**, tvořený lidem. Přesto, je každá folklorní skladba do jisté míry individuální, protože má svého autora a interprety, které ji dotvářejí a proměňují. Charakteristickým rysem však je, že autor časem přechází do **anonymity** a dílo přebírá kolektiv. Dalším důležitým aspektem folkloru je jeho **orálnost** neboli ústnost. Kulturní prvky jsou tak nejčastěji **tradované** z generace na generaci, i když v současnosti se toto kritérium folkloru stává vlivem masových médií relativní. Mezi další nezbytná kritéria folklornosti pak můžeme zařadit jeho **variabilitu, funkčnost, znakovost, normativnost, typizaci, synkretičnost a slohovost**. Právě slohovost pak nejvíce odlišuje lidovou tvorbu od tvorby umělecké, protože na rozdíl od té se v lidové kultuře objevují vedle sebe různé styly, aniž by jeden vylučoval druhý.[\[4\]](#)

Současný folklor

V současnosti můžeme za nositele folklorních tradic označit malé sociální skupiny a lokální společenství. Bohaté folklorní tradice je možné nalézt například v životě studentských skupin (např. při přijímání do studia atd.). Přestože v současné době není folklor svými nositeli velmi uvědomovaný, dochází k vědomému vytváření individuálního vztahu k folklóru, který žije mimo prostředí své původní existence.

Tento jev je označován jako tzv. **druhá existence folklóru** nebo také jako **folklorismus**. Jako první použil tento pojem německý národopisec **H. Moser** roku 1962. Folklorismem jsou označovány folklorní prvky vytržené z původního kontextu a prostředí a přenesené do literární, scénické nebo například filmové podoby. *"Jevy folklorismu se opírají o autentický folklor nebo o lidovou kulturu, avšak vyvíjejí se z nich jevy, které patří do jiného systému - do vysokého umění nebo do masové kultury."*[\[1\]](#) První velký boom zažil folklorismus již na **Zemské jubilejní výstavě** roku 1891 a na **Národopisné výstavě československé** v roce 1895, která byla první masovou demonstrací folkloru v nepůvodním prostředí.[\[5\]](#) Ve větší míře se folklorismus začíná objevovat především v druhé polovině 20. století a často nese negativní konotace.

Někdy se pak také hovoří o tzv. třetí existenci folkloru a to v případech, kdy se folklor dostane zpět mezi lid. Příkladem třetí existence folklóru může být například kozinovská pověst na Chodsku, která se dočkala své folklorizace prostřednictvím Jiráskova podání, díky němuž se však po čase mohla opět těšit oživení v lidovém podání.[\[1\]](#)

Přesto v souvislosti se současnou společností nemůžeme hovořit jen o folklorismu, protože folklór žije a šíří se i v dnešní době televize, internetu a populární kultury. Nalezneme jej například "v podobě soudobých folklorních žánrů, jako jsou nápisy na zdech, latrinálie (nápisy na veřejných toaletách), verše a texty v dětských památnících a dívčích i

vojenských zápisnicích, novinové pověsti a fámy, řetězové poplašné zprávy (hoaxy) či přeposílané přílohy k e-mailům".[\[6\]](#)

Zdroje

Reference

1. ↑ [Skočit nahoru k:1,0 1,1 1,2 1,3 1,4 1,5](#) LEŠČÁK, Milan; SIROVÁTKA, Oldřich. *Folklór a folkloristika: O ľudovej slovesnosti*. Bratislava, 1982.
2. ↑ ŠALANDA, Bohuslav. *Světové mytologie*. Přednášky Ústavu etnologie FF UK, ZS 2013/2015.
3. ↑ JANEČEK, Petr. *Současný folklór a moderní narativita*. Přednášky Ústavu etnologie FF UK, ZS 2011/2012.
4. ↑ TYLLNER, Lubomír. *Etnomuzikologie*. Přednášky Ústavu etnologie FF UK, ZS 2013/2014.
5. ↑ TYLLNER, Lubomír. *Tradiční hudba: Hledání kořenů*. Praha, 2010.
6. ↑ JANEČEK, Petr (ed.). *Folklor atomového věku: Kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha, 2011. Str. 8.

